

Vrijheid

Over: vrijheid: E. Canetti

Over: geschiedenis: Berger, Paz, Tarkovsky

Over: onthechting: Hemmerechts, Nolens

Het woord 'vrijheid' heb ik vanaf mijn jeugd gemakkelijk in de mond genomen. Het leven en de filosofie hebben me geleerd, dat vrijheid ingebed is in een heleboel dingen en gebeurtenissen die ons overkomen en waar we geen zeggenschap over hebben: ons lot. Vandaar dat ik vrijheid ben gaan zien als de grote of kleine speelruimte die de cultuur en je eigen leven biedt om je eigen leven vorm te geven. Wij hebben een zekere speelruimte, die van cultuur tot cultuur kan verschillen. Hierbinnen kunnen we eigen keuzes maken. De nadruk valt hier op 'eigen'. De keuzes moeten uit onszelf voortkomen, uit ons redelijk inzicht en willen. Ze geven ons het gevoel, dat we meester zijn over ons eigen leven. We beschikken over ons leven. Een boek dat me op dit punt veel inzichten heeft opgeleverd was 'Angst voor de vrijheid' van Erich Fromm.

Karol Berger (1947) - De valkuil van de onbeperkte vrijheid

Berger beschrijft in een filosofische taal de valkuil van de onbeperkte zelfbepaling.

'Anders dan in de klassieke Oudheid, zo dacht Hegel, beschouwen mensen van deze tijd zichzelf primair als 'vrij handelende subjecten'. Dat wil zeggen, we ervaren ons leven alleen als zinvol als we geloven dat onze levensloop in grote mate wordt bepaald door onze eigen vrije keus: 'het recht op subjectieve vrijheid is het draaipunt en brandpunt in het verschil tussen de Oudheid en de Moderne Tijd'. Anders dan onze premoderne voorouders, voor wie een goed leven inhield dat ze de rol die hen bij hun geboorte werd toebedeeld naar behoren speelden, willen wij onze rol en ons levensverhaal in elk geval tot op zekere hoogte zelf bepalen, en als we voor het traditionele draaiboek kiezen, moeten we zeker weten dat we dat uit eigen keus doen. Dit hameren op het recht van subjectieve vrijheid is onze grote kracht, maar vormt ook een gevaar. We kunnen dit recht immers zo belangrijk maken dat we nooit meer tot een keus kunnen of willen komen, ons nooit op een bepaalde rol of een bepaald scenario vastleggen en nooit onze abstracte subjectieve recht verwerklijken in de objectieve buitenwereld. Als het recht van de subjectieve vrijheid de grootste verworvenheid van de moderne mens is, dan is de valkuil van de oneindige vrijheid zijn grootste bedreiging. De 'mooie ziel' die ervoor zorgt dat zijn onbeperkte vrijheid nooit zal worden ingeperkt door enige binding aan bepaalde gewoonten en instituties, en die daarmee een leven leidt dat leeg en zinloos is, is een typische figuur van de moderne tijd' (Berger K. 2000, 150).

Elias Canetti (1905-1994) - De vrijheid om te ademen

Canetti probeert onder woorden te brengen wat men allemaal onder vrijheid verstaat.

'Het woord vrijheid dient ertoe een belangrijke, misschien wel de belangrijkste spanning tot uitdrukking te brengen. Men wil altijd weg, en wanneer het geen naam heeft waarheen men wil, wanneer het onbepaald is en men er geen grenzen in ziet, dan noemt men het vrijheid.

De ruimtelijke uitdrukking voor deze spanning is het hevige verlangen om een grens te overschrijden, net alsof die niet bestond. De vrijheid in het vliegen reikt voor het oude, het mythische gevoel tot aan de zon. De vrijheid in de tijd is de overwinning van de dood, en men heeft er vrede mee wanneer men hem steeds verder wegschuift. De vrijheid onder de dingen is de opheffing van de prijzen, en de ideale verkwister, een erg vrij man, wenst

niets zozeer als onophoudelijke en door geen regels bepaalde prijsschommelingen, hun richtingloze dalen en stijgen, als door het weer bepaalt, onbeïnvloedbaar en niet eens werkelijk te voorzien. Er bestaat geen vrijheid 'tot iets', haar genade en geluk is de spanning van de mens die zijn grenzen wil doorbreken, en altijd zoekt hij voor dit verlangen de meest verderfelijke grenzen uit. Iemand die wil doden, heeft te maken met de vreselijke bedreigingen die het verbod om te doden begeleiden, en wanneer deze bedreigingen hem niet zozeer hadden gekweld, dan had hij zich stellig met gelukkiger spanningen geladen. – De vrijheid vindt haar oorsprong echter in het ademen. Een ieder kon iedere lucht tot zich nemen, en de vrijheid om te ademen is de enige die tot op de dag van vandaag niet werkelijk werd verwoest' (Canetti E. 1976, 11-12).

Kristien Hemmerechts (1958) - Paradoxe vrijheid

Hemmerechts schetst in haar boek *Taal zonder mij* een beeld van haar overleden man, de dichter Herman de Coninck (1944-1997). Hierin spreekt zij over de paradoxale vrijheid die verlies oplevert. Bij de Coninck is het aanwezige altijd afwezig.

'En ik wist dat je eerst alles moet hebben verloren om dat te begrijpen. Dat alles je moet zijn afgenomen om te zien hoeveel je hebt. Heel jouw obsessie met 'hebben' en 'zijn' en het 'weinig' dat 'veel' is, het 'niets' dat 'alles' is, viel op zijn plaats'. "Er was altijd het gevoel dat hij er niet was, dat je hem niet kon grijpen, zoals je dat met water ook niet kan doen. Ooit noteerde ik over hem: 'ik heb hem omdat ik hem niet heb! Het gevoel voortdurend te moeten loslaten, hem te hebben doordat je aanvaardt dat je hem niet hebt, niet kunt hebben' (Hemmerechts C. 1998, 127-128, 98).

Leonard Nolens (1947) - Diepgaande onthechting

Nolens heeft een eigen opvatting over vrijheid. In plaats van het idee, dat vrijheid zich steeds meer bindt aan mensen en dingen, gaat hij uit van het idee, dat vrijheid ons juist los moet maken van het leven, waarbij de dood het uiterste eind is. Vrijheid is in eerste instantie vrij-zijn van.

Los van knellende banden

'Vrijheid is niet over alles en iedereen kunnen beschikken. Vrijheid is: zo weinig mogelijk dingen en mensen nodig hebben. De grootste vrijheid is de meest vergaande beperking, de meest diepgaande onthechting, maar niet geforceerd, altijd geleidelijk gegroeid. Daar doe je een mensenleven over. Op die manier beschouwd is het dagelijkse verlangen naar vrijheid het dagelijkse verlangen naar de dood, de dood als de absolute bevrijding van elke knellende band. Dat inzicht, vandaag, hoe oud ook, is een opluchting: wie van zichzelf een vrij mens leert maken, leert sterven; al het goede van dit leven plots verzoend met zijn einde. Zoals je je bed opmaakt, slaap je. Je arriveert zoals je hebt gereisd'.

Definitie van vrijheid

'Hoe zou ik mijn vrijheid van vandaag definiëren? Zij is de langzaam gegroeide zekerheid dat ik geen zekerheden wil. Ik ben gehecht aan mijn onthechting. Ik heb er lang over gedaan om in deze samenleving mijn plaatseloosheid te verwerven. Ik heb hard gewerkt om het onderscheid tussen werken en dromen op te heffen. Ik heb lang naar woorden gezocht die het verschil tussen alleenzijn en samenzijn laten vervagen. Ik heb veertig jaar leren schrijven om van het schrijven te leren dat de woorden meer weten dan ik en dat ik moet gehoorzamen aan hun wetten en verlangens. Die volmondig beaamde gehoorzaamheid, die langzame plicht is mijn vrijheid' (Nolens L. 1995, 50-51,161).

Octavio Paz (1914-1998) - Geschiedenis van de vrijheid

Paz schetst de ontwikkeling naar de moderne vrijheid. Religie en lotbestemming hebben eeuwenlang het leven van mensen bepaald, zoals bij de Azteken. Ze kenden geen vrijheid, tenzij die van de goden.

‘Religie en lotsbestemming beheersten hun leven, zoals moraal en vrijheid het onze beheersen. Waar wij leven onder het teken van de vrijheid en alles – ook het Griekse noodlot en de genade van de theologen- een kwestie is van uitverkiezing en strijd, bestond het probleem van de Azteken slechts uit het uitvorsen van de niet altijd duidelijke wil van de goden. Vandaar het grote belang van de voorspellingskunst. De enigen vrijen waren de goden. Zij konden een keuze maken – en bijgevolg, in diepere zin, zondigen [..] De komst van het katholicisme wijzigt deze situatie radicaal. Het offer en het idee van de verlossing, die eerst een collectieve zin hadden, krijgen een persoonlijk karakter. De vrijheid wordt vermenselijkt, neemt zijn woonstee in de mensen’ (Paz O. 1990b, 104-105).

Andrei Tarkovsky (1932-1986) - Verloren vrijheid

De filmmaker Tarkovsky hecht grote waarde aan de persoonlijke vrijheid van de mens, maar maakt deze niet los van de gemeenschap, zoals de moderne tijd geneigd is.

‘Vrijheid heeft voor mij, sinds ik in het Westen verblijf, een merkwaardige en dubbelzinnige betekenis gekregen. Voor mij is vrijheid een persoonlijke vrijheid, of liever, men moet een hypothese hebben over zijn eigen, persoonlijke lot en hiernaar leven, en zich nooit met de omstandigheden verzoenen. Deze vrijheid vereist een hoge mate van zelfbewustzijn, van innerlijke kracht en van besef van verantwoordelijkheid jegens zichzelf en dus ook jegens anderen. Natuurlijk spreek ik alleen over de vrijheid in de hoge ethische zin van het woord. De waarden en verworvenheden van de Europese democratieën wil ik hier geenszins in twijfel trekken. Maar toch hebben juist de condities van deze democratieën de eenzaamheid en het geestelijk vacuüm van de westerse mens bepaald. Naar mijn gevoel is de moderne mens in de strijd om politieke vrijheden – die ongetwijfeld van groot belang zijn - de vrijheid uit het oog verloren waarover de mens ten alle tijden heeft beschikt, namelijk de vrijheid zichzelf te offeren voor de tijd en de samenleving waarin hij leeft’ (Tarkovsky A. 1986, 175-176).